

”Konsumtion till döds!”

Anförande av Anders Wijkman i Västerås Domkyrka, söndagen 23/11 2008:

1. Världen går just nu igenom en allvarlig ekonomisk kris. Varslen radar upp sig. Företag läggs ned. Människor blir arbetslösa.
Allra värst kommer de fattiga länderna att drabbas. Västvärlden efterfrågar färre råvaror. Många krediter fryser inne. Risker är stora för att biståndet sjunker.
2. Den utlösande faktorn till krisen var lånebubblan i USA. Under många år hade olika bedömare varnat för både expansionen och formerna för kreditgivningen. Men det var som att tala för döva öron. Det var först när Lehman Brothers gick i konkurs som bubblan sprack. Då visade det sig att kreditgivningen brustit svårt inte bara i USA. Banker och finansbolag världen över – men också försäkringsbolag - kom i svårigheter. För många av oss var detta en stor chock. Vi hade vant oss vid att betrakta banker och försäkringsbolag som stabila och trovärdiga institutioner. Men det förtroendet sviktar rejält idag.
3. Värst var det på Island där ett par, tre banker lyckats med konststycket att låna ut mer än tio gånger Islands BNP. Island har de facto gått i konkurs med räddas nu av internationella institutioner som IMF.
4. Vad är det som hänt. Enkelt uttryckt har långt mera pengar lånats ut än vad som motsvarar realvärdena. Lånen har förpackats på ett sätt att få hade överblick. Det som drev utvecklingen var bl a chansen att tjäna pengar på den ökande volymen. Bonusar beräknade på luftslott blev alltmera vanligt. Girigheten sattes i system. Eventuella kritiker fick höra att de inte förstod sig på dynamiken i det finansiella systemet.
I det globala kasino som utvecklats – med allt tätare band mellan banker och institutioner i olika delar av världen – blev konsekvenserna ödesdigra. Krisen blev extra stor därför att USA, världens största ekonomi, är så djupt inblandad. Kom ihåg att vi fram till idag bara sett början.
5. Finanskrisen och recessionen är självklart djupt allvarliga. Men parallellt med den ekonomiska krisen står världen inför ett antal andra svåra problem av krisart. Klimatförändringen är ett sådant. Krisen för många viktiga ekosystem ett annat. Risker att vi redan passerat - eller snart passerar - "peak oil" , dvs den punkt då vi utnyttjat mer än hälften av den olja som kan utvinnas till rimliga kostnader, är ytterligare ett exempel på den stora sårbarheten i dagens ekonomi.

Ytterst är det fråga om en mycket djup kris i resursanvändningen. Bolånen i USA var ett exempel på icke hållbar kreditgivning. På samma sätt är överutnyttjandet av tropiska skogar, fiskeresurser, odlingsmark och färskvatten - samt de stora och ökande utsläppen av växthusgaser - exempel på icke hållbart resursutnyttjande, denna gång i naturen. Kriser i ekonomin brukar vi kunna resa oss ifrån, om än efter stora problem. Skillnaden med klimatförändringen och ekosystemen är att vi där riskerar att hamna i lägen där vi inte längre kan reparera skadorna. Vi kan inte ordna så att isen på glaciärerna börjar frysa igen med aldrig så mycket pengar.
6. Förra helgen arrangerades en stor konferens i Washington för att diskutera åtgärder mot finanskrisen. I den kommuniké som kom ut från mötet – 8 sidor lång – diskuteras

enbart frågor med anknytning till ekonomi och finanser. Det är en gåta att inte konferensen i Washington gjorde ett försök att väga in alla de övriga problem vår planet står iför. Det

är som om vi levde i skilda världar.

Ena dagen diskuteras finanser och ekonomi. Nästa dag är det klimat och möjligen ekosystem. Vad gäller "peak oil" är det ännu få som vill eller vågar diskutera ämnet.

Allt flera människor inser att ekonomi och finanser måste behandlas på samma gång som energi, klimat och ekosystem. Om vi vill ha en framtid värd namnet borde den nödvändiga stimulansen av världsekonomin riktas in mot åtgärder som kan minska fossilberoendet, öka effektiviteten i energianvändningen, reducera CO₂-utsläppen och över huvud taget stärka ekosystemen - genom insatser för att skydda och regenerera de tropiska skogarna, stärka hushållningen med färskvatten, stoppa utfiskningen samt breda program för att skydda odlingsmarken.

Men istället för åtgärder som dessa talar man allmänt om att öka tillväxten - en tillväxt som i ökande grad bidragit till klimat-och miljöproblemen. Som så ofta handlar debatten om kvantitet, alls inte om kvalitet.

7. För att förstå hur vi hamnat där vi är måste vi gå tillbaka i historien. Under århundraden, för att inte säga årtusenden, levde den breda majoriteten av mäskligheten under mycket fattiga villkor. Det var egentligen ingen skillnad på livet för gemene man i Sverige eller Kina eller Afrika. Ekonomin var ganska statisk. Folkmängden ökade, men mycket, mycket långsamt.

Så kom först den vetenskapliga revolutionen och kort därefter den industriella revolutionen. England gick före och kunde med hjälp av ett par smarta uppfinningar – bl a spinning Jenny – skapa förutsättningar för en ekonomi som växte snabbt. En viktig del i förändringen var att man lärt sig att använda kol istället för ved. Under mitten av 1800-talet utvecklades tekniken att raffinera råolja och den moderna energiekonomin var född.

Vid den tiden var befolkningen på jorden en dryg miljard. Naturen syntes oändligt stor. Det var logiskt att satsa på snabbast möjliga tillväxt i produktionen, och utan att tänka på konsekvenserna för miljön. Utan billig olja hade den snabba tillväxten dock knappast varit möjlig. Vi ser f ö idag hur fossilenergin är inbäddad i allt vi gör. Industriell produktion, byggande, uppvärmning, ventilation, transporter, jordbruk, plaster, kemi, alla elmaskiner etc.

8. Med tiden började baksidan av medaljen att synas genom snabbt ökande föroreningar till luft och vatten. Berättelserna från industrisamhällets barndom är många om hur både naturen och människors hälsa tog stryk. Vi kan f ö studera effekterna av den tidiga industrialiseringen i många u-länder idag.

Med tiden utvecklades bättre och renare teknik i västerlandet. Många lokala föroreningar är idag under kontroll. Detta gör att många människor drar slutsatsen att det enda vi behöver är att öka tillväxten. För då får vi mera pengar att åtgärda problemen med och ny och renare teknik utvecklas.

Till viss del stämmer resonemanget. Vi har fått bättre och renare teknik och den utvecklingen fortsätter.

Men vad vi glömmer bort – och vad konventionella ekonomer som regel bortser ifrån – är att vissa typer av restprodukter – som koldioxid – inte enkelt går att begränsa. I

själva verket har de hittills haft en tendens att öka med ökande inkomster. Det är bl a därför som USA, världens rikaste land, har de högsta per capita-utsläppen.

Vad vi också glömmer är att trycket på naturen hela tiden ökar ju flera vi blir och ju högre inkomsterna blir. Dagens SvD innehåller en skakande skildring av regnskogen på Borneo. Kopplingen till plantager med palmolja och vad som driver fram dessa plantager är extremt tydlig. Palmoljan gör shampoo och tvål krämigare och kosmetikan mjukare. Den ingår också i margarin, choklad, glass, kakor, kex och chips. Sist och slutligen är det alltså våra samlade konsumtion – och formerna för den – som driver på förstöringen av den unika regnskogen på Borneo.

En stor utredning – Millenium Ecosystem Assessment - med mer än tusen forskare engagerade, gjorde för några år sedan en detaljerad analys av hälsotillståndet för våra viktigaste ekosystem – alltifrån tropiska skogar till odlingsmarken, fisket, våtmarkerna och färskvattenresurserna. Det dystra budskapet var att 2/3 av dessa system utnyttjas över sin förmåga. Många system, som regnskogen på Borneo, är på väg att förstöras. Det är som med pengar på banken. Man kan ta mer än räntan ett tag, men inte i längden. Och naturkapitalet är viktigare än finanskapitalet. Som jag redan understrukt: Vi kan resa oss efter finansiella kriser. Men ett sammanbrott för viktiga ekosystem och/eller en accelererande klimatförändring går inte att reparera – i vart fall inte inom ett rimligt tidsperspektiv.

9. Det är måhända svårt att se problemen om man bor i Sverige – ett litet folk på en stor landyta. Men vi får inte glömma att vi är del av en global ekonomi och att mycket av det vi konsumerar importeras. Det finns ett sätt att beskriva vårt beroende av omvärlden i ekologiska termer. Man talar om ”ekologiskt fotavtryck”, dvs den produktiva landyta ett land behöver för att skaffa sina råvaror och ta emot och absorbera sina restprodukter. Där kan vi bara konstatera att EU-ländernas fotavtryck fördubblats de senaste femtio åren – från att behöva ungefär 10% av planetens produktiva yta till idag 20%!
10. Det verkligt allvarliga är att klimatsystemet och ekosystemen är intimt sammankopplade. I själva verket är det så att haven och vegetationen på land har absorberat ungefär hälften av de växthusgaser som människan genererat under industrisamhället. Därmed maskerar ekosystemen en del av uppvärmningen, dvs den skulle vara betydligt större utan detta samspel. Det oroväckande nu är att den här förmågan att ta hand om våra utsläpp nu håller på att reduceras. När haven blir varmare och surare suger de åt sig mindre CO₂. Vissa ekosystem på land kan bli källor, dvs ge ifrån sig CO₂, istället för att vara sänkor.

Allt detta visar att vi måste ta ett totalgrepp på utvecklingen. Det räcker inte att reducera användningen av fossila bränslen. Vi måste samtidigt se till så att ekosystemen inte utarmas och framför allt reducera den snabba avskogningen i tropikerna. Detta i sin tur är kopplat till våra konsumtionsvanor men också till illegal avverkning, stor och utbredd fattigdom – samt det faktum att skogarna bara har ett värde för skogsägarna och dem som bor i skogen – hundratals miljoner fattiga människor – när dom huggs ned. Samtidigt vet vi att skogarna har många värden för samhället i stort – som kolsänkor, för att reglera det lokala och regionala klimatet, för

att reglera vattenförsörjningen, för den biologiska mångfalden etc Men alla dessa värden finns inte med i den ekonomiska kalkylen. Där finns bara priset för timmer och vad man tjäna på att odla biffkor eller palmolja på marken.

11. Om vi så tittar specifikt på klimatet så sker förändringen långt snabbare än vi trodde bara för några år sedan. Ett exempel är sommarisen i Arktis smälter med rekordfart. En annan högst oroväckande signal är att halterna av metan i norra Sibirien men också norra Lappland är många gånger högre än normalt. Det är ett tecken på att tundran tår och släpper ifrån sig både metan och CO₂. Många forskare talar om en tickande bomb av metan. Om töandet och metanutsläppen fortsätter kan uppvärmningen mycket väl skena iväg. Metan är en 20 ggr mer potent växthusgas än CO₂.
12. Vad både isen i Arktis och metanutsläppen illustrerar är de sekundära effekterna som utsläppen av växthusgaser leder till. De förändrar olika processer på planeten som sedan förstärker uppvärmningen. När sommarisen i Arktis reduceras – i somras en minskning med nästan 4 milj km² jämfört med istäcket på 1990-talet – minskar det sk albedot, dvs den vita yta som reflekterar en stor del av den inkommande solstrålningen.
13. En annan viktig kunskap som FN:s klimatpanel endast berör ytligt är det stora moln av smutsig luft – sk aerosoler – som finns över Asien. Detta moln maskerar uppvärmningen genom partiklar som reflekterar solinstrålningen. Man har nu försökt beräkna hur mycket avkylningseffekten är och stannat för att den uppgår till ungefär 1° grad C. Det är oerhört mycket och visar att klimatförändringen alltså är mer än dubbelt så stor som avlästs via temperaturen. När luften renas över Asien, en åtgärd som är starkt motiverad inte minst av hälsoskäl, kommer uppvärmningen alltså att ta ett stort kliv uppåt. Det gör att vi borde vara än mera ambitiösa i våra ansträngningar att reducera utsläppen av växthusgaser!
14. Problemet är att de klimatförhandlingar som idag förs inte utgår från den senaste kuskapen. IPCC – Fns klimatpanel – är bra men den räcker inte. Man stängde böckerna 2006 och sedan dess har mycken ny kunskap vunnits, inte minst om samspelet mellan klimatet och haven och ekosystemen på land. Därtill vet vi mera om sk tröskeleffekter, eller ”tipping points”, som risken för stora plötsliga metanutsläpp, som att Golfströmmen mattas av eller som att Amazonas torkar ut och blir en savann.
15. Vi behöver ta ett bredare och kraftfullare grepp än vad FN-processen gör:
  - utsläppen måste ned minst 40% i industriländerna till 2020 och därtill måste stora investeringar göras i u-länderna för att hindra att dom låser fast sig i fossilekonomin.
  - Utsläppen globalt måste ned 90% till 2050, inte 50% som FN talar om. Detta i sin tur innebär att utsläppen i industriländerna skall ned till nära noll samma år och att därtill stora insatser för ren energi behövs i u-länderna.
  - Industriländerna måste också leva upp till sitt historiska ansvar och ge brett stöd till de fattiga länderna vad gäller anpassning, dvs att motverka de negativa konsekvenserna av klimatförändringen,
16. Går allt detta att åstadkomma? Svaret är att det är en fråga om krismedvetande och vilja. Kom ihåg att USA ställde om

hela sin ekonomi på några månader när man väl bestämt sig för att gå med i kriget mot nazi-Tyskland. Det är en motsvarande transformation som förestår nu. Den ekonomiska krisen erbjuder en möjlighet: Ekonomierna behöver stimulans. Vad vore bättre än att satsa på den gröna ekonomin?!

17. Ytterst är det en fråga om etik och ansvar. De allra flesta religioner innehåller tydliga resonemang om ansvar för skapelsen, om betydelsen av förvaltarskap. Ingen gång tidigare under människans historia har denna fråga varit mera viktig än idag. FN-förhandlingarna förs mellan stater, vars regeringar tyvärr sneglar mer på sin egen situation, sin egen konkurrenskraft etc än på att försvara helheten. Naturen och kommande generationer finns inte med vid förhandlingsbordet. Deras röst måste lyftas fram. Här har folkrörelserna en roll. Här har kyrkorna och samfundet en roll. Alltför många politiker utgår från vad som är politiskt möjligt. Men vi kan inte förhandla med naturen. Naturen har sin egna lagar, den är vad den är. Det är i det perspektivet förvaltarskapet måste utövas.
18. Exemplet från Borneo visar att sist och slutligen så är det konsumtion och livsstil som avgör. En tillväxt som struntar i konsekvenserna för både klimat och ekosystem kan inte fortsätta. Frågan gäller inte främst tillväxt eller inte tillväxt. Den gäller tillväxtens innehåll och kvalitet. Utmaningarna är tre:
- att ändra vår egen ekonomiska modell i riktning mot kvalitet, och inte som idag ha allt fokus på kvantitet och volym
  - att ge plats för 3- 4 miljarder fattiga människor att öka sin standard. För detta krävs en väsentlig omfördelning av resurser och att vi i västerlandet minskar vårt ekologiska fotavtryck rejält – för att ge utrymme för den fattiga delen av världen att växa.
  - att ge förvaltarskapet innehåll genom att satsa brett på den gröna ekonomin, dvs investera i det som är ekologiskt och klimatmässigt hållbart.
19. Finanssektorn är själva motorn i ekonomin. Hittills har den sektorn i allt väsentligt struntat i hur man tjänat sina pengar, i vart fall utifrån miljöns synpunkt. Så kan det inte fortsätta. Då tappar vi kontrollen över klimatförändringen. Då förstörs många av de ekosystem som vi alla är ytterst beroende av. Låt oss hoppas att debatten nyktrar till. Finanskrisen, energi- och klimatkrisen samt krisen för många viktiga ekosystem måste hanteras i ett sammanhang. Ekonomins ramverk måste göras om så att långsiktiga investeringar i hållbart energi och resursutnyttjande premieras. Ekosystemen måste få ett värde i kalkylen. Vi måste vidare sluta likställa tillväxt i BNP med ökad välfärd och livskvalitet.
20. Vi vet alla att livets verkliga mening inte främst ligger i materiella värden. Om man frågar människor vad som är viktigt i livet så får man svar som: ”nära och kärleksfulla relationer”, ”att ha en meningsfull uppgift”, ”att vara behövd” etc.

Men vi har skapat en kultur där ytan ofta betyder mera än innehållet, där prylar och märkeskläder blir substitut för verkliga värden.

Vi talar ofta om behovet av visioner. Vad vore mer lockande än en diskussion om vårt ansvar gentemot kommande generationer och att förvalta klimatet och ekosystemen väl? Vi är alla konsument, och behöver konsumtionen. Men en konsumtionskultur som bryter ned ekosystemen är ingen betjänt av.

Att utveckla en vision bortom materialismen är en uppgift för oss alla. Det kräver öppenhet för kunskap. Det kräver eftertanke och reflektion för att besinna vårt ansvar. Kyrkorna har här en central roll att spela. Låt oss hoppas att nästa veckas stora ekumeniska möte i Uppsala blir startskottet för en bred kampanj på detta tema!